

שואלין ודורשין

פנינים משיחותיו ותשובותיו של מורינו הגאון הגדול רבי בני ציון הכהן קוק שליט"א ראש בית הוראה הכללי ירושלים, רב דק"ק אבי עזרי מרכז פתח תקוה

בהר-בחוקותי, מברכין סיון תשפ"א, גיליון 167

נהפך לאבל מחולנו

בליל נעילת ימי האבלות שלא נהגו כבוד, רמסו איש את רעהו למוות ר"ל. אמנם באונס גמור, אך אולי בא הקב"ה לעוררנו לחדול לרמוס אחד את השני לא רק במעשים המזיקים, אלא אף בדיבורים הרעים

"מה זאת עשה אלוקים לנו"

(בראשית מב, כח)

הלב דואב שדווקא בעת הילולא דרשב"י אחר שהציבור הרב קיבלו עליהם יחד עול מלכות שמים וזעקו "ה' אלוקינו ה' אחד" אירע האסון הנורא.

רבים תמהו מדוע בחר הקב"ה לעשות זאת דווקא לחפצים בקרבנות ונדחקים בכדי לקבל עול מלכות ולשמוח בשמחת גילוי כבוד התורה. חפץ חיים התבטא כי כאשר שמע את הסוחרים בשוק, בשעה שהכריזו בפולנית הבין שכוונתם לעוברים ושבים, אך כשהכריזו באידיש, הבין שכוונתם ליהודים.

אף ריבונו של עולם מנהיג את עולמו ושולח מסרים בהנהגותיו, ושומה עלינו להביט נכחה ולבחון למי הוא פונה ולמי הוא זועק שיתעוררו מהנהגתו בעולם. ומוכח מזה שבחר ה' והכריז באסון זה "בקרובי אקדש" כי דווקא אותנו הקרובים אליו, הוא חפץ לעורר.

בתקופה האחרונה נראה לעין כל כי הקב"ה מפנה את דברו דווקא אל החרדים לדברו: במגפת הקורונה היו נפגעים רבים דווקא אצל שומרי המצוות, ביחס מספרי גבוה מאשר במקומות אחרים. וכן באירועי הטרור בשבועות האחרונים היה נראה שכוונת הפורעים להיטפל דווקא לחרדים אל דבר ה'. ועל כולנה האסון הנורא שיעזור ה' ויהיה האחרון, אירע דווקא בקרב החפצים בקרבנות יתברך.

וזאת כאמור משום שרק אנו מבינים את השפה ויודעים מיד מי היתה זאת. והרי אילו היה עושה הקב"ה את האסון בקרב מי שאין שם שמים שגור על פיו, לא היו מייחסים זאת כלפי שמיא, אלא היו משגרים טענותיהם כלפי המשטרה ורוטנים על מארגני האירוע וכיו"ב.

ולואי שאנו נפנים ונבין שלמרות שהיא נפלאות בעינינו, אך מאת ה' היתה זאת, ולא נפנה אצבע מאשימה לזולתו יתברך. ונדע בידיעה בהירה כי הכל תוכנן בשמים בהשגחה פרטית ומדוקדקת הן על כל

מי שניצל בחסדי ה', והן על כל מי שניזוק ל"ע, הן על כל הנעדרים שאותרו רק לאחר דאגה מרובה, והן על כל אלו שמיד נודע על הצלתם ובריאותם בחסדי ה'. הכל תוכנן לפרטי פרטים מידו של הטוב ומטיב המרחם עלינו כרחם אב על בנים.

'מסקנות העצרת'

בלב כל בר דעת מנקרת הקושיה הגדולה במה להתחזק?

אחר טרגדיות נוראיות ל"ע כאשר נשאל מו"ר מרן הגר"ש אלישיב במה להתחזק, ענה בתמיהה: וכי אני יכול לומר במה להתחזק, האם אני מכיר את הקהילה שבה אירע האסון, האם אני מכיר כל אחד אישית בכדי לייצע לו במה להתחזק?! הרי כל אחד צריך להתבונן בעצמו, ולדון עם רבותיו במה להתחזק. עליו להיות כנה עם עצמו אם עליו להתחזק בבין אדם למקום או דווקא בבין אדם לחברו, אם בלימוד התורה והתמדתה או בצניעות ושמירת העניינים, אם בעזרה לזולת או הינרות מלשון הרע וכן כל כיו"ב.

לפני כשלושים וחמש שנה אחר שאירעה תאונה גדולה בה קיפדו את חייהם באחת כמה בני עליה, היתה התעוררות גדולה בקרב הארץ. בסיומה של עצרת התעוררות, הוכרוז בקול רעש גדול 'מסקנות העצרת' הקוראות לחיזוק במספר נושאים מסוימים.

דעת המשגיח הגר"ש וולבה לא היתה נוחה מזה, באומרו כי מן השמים מעוררים, ואילו העמדת תקנות 'משתיקה את ההתעוררות', שהרי אם קראו להתחזק ולא לדבר כלל מתחילת התפילה ועד סופה, אתחזק בזה ויותר אינני צריך להתעורר, ואף יבוא מי שתמיד נזהר בזה ויאמר בלבבו: אם כך החליטו גדולי הרבנים בעצרת, מוכח שהאסון לא בא לעורר אותי אלא את הזולת הצריכים תיקון בעניין הזה, ושלוש עלי נפשי. אכן "לב יודע מרת נפשו" (משלי יד, י) וחובה על כל אחד לעורר עצמו בדברים שזקוק להתחזק בהם.

הלכה למעשה

תשובות מורינו ראש בית ההוראה במשנת מרן רבינו הגר"ש אלישיב זצוק"ל

חיוב ברכת הגומל לניצולים

שאלה מי מהניצולים באסון הנורא חייב לברך הגומל.

תשובה חסדי ה' כי לא תמנו שבתוך הצער והיגון באובדן הנורא, רבים ניצלו. ולצד חובת הכרת הטוב לקב"ה, יש לזכור כללים ברורים לחיוב ברכת 'הגומל', ויהיה מלבד סתם, וחלילה יכשל בברכה לבטלה, וככל הלכות ברכות אף בזה נאמר ספק ברכות להקל.

חובת ברכת הגומל - רק על מי שהיה ב'סכנה' וניצל הימנה! אכן ודאי שלא כל מי שהיה במנוסה הגדולה בהר מירון באותה העת, ואף מי שהיה באותו מקום ממש רגע אחד קודם, אין לו לברך, שהרי לא היה בסכנה, אלא ניצל מלהיכנס לסכנה. ואף אם נפל אך רק נשרט וכיו"ב ולא נכנס לסכנה, עדיין אינו בגדר סכנה בכדי שיברך.

קטנים ונערים בברכת הגומל

שאלה האם קטנים ונערים מברכים הגומל.

תשובה קטן מתחת לגיל בר מצוה - אינו מברך, מפני שאינו חייב במצוות, ולא יכול לברך הגומל "לחייבים". וראוי לבן (או לאביו) לקבל קבלה טובה להתחזק בה כהודאה על הנס.

נער בגילאי 13-20 - יש דעות (הובא בפני מגידים אשל אברהם ריש) שעד גיל עשרים שלא נענש בענשי שמים, לא יברך, אך מאחר ולא ברור המנהג בזה יברכו מגיל י"ג עד כ', ורק כשיש צירוף לפטור יוסיפו דעה זו ולא יברך (שיעורי מרן הגר"ש אלישיב - ברכות תרט"ז, ט).

ברכת דיין האמת על שמועות רעות

שאלה האם האסון הגדול הוא בגדר 'שמועות הרעות' שכל מי ששמע צריך לברך 'דיין האמת' בשם ומלכות.

תשובה בוודאי אסון זה הוא בגדר 'שמועות הרעות' שנפסק בשלחן ערוך (רמב"ם) שמברך בשמיעת דיין האמת. אך החיוב תלוי במידת הצער שיש לשמוע - אם בשעה שמקבל את הבשורה נאנו מצער וממשיך בעסקיו, או שמתאונן ומיצר כפטירת קרוביו רח"ל. וכדברי המשנה ברורה (רמב"ם) שמברך על פטירת תלמיד חכם שאינו קרובו מדין שמועות הרעות, רק אם הוא "מתאונן ומתמרמר" עם קבלת השמועה.

עדיף לברך כמה שיותר סמוך לשמיעה כיון שעדיין לבו חם בקרבו על הצער, אך גם אם לא בירך מיד, יכול לברך כל עוד חש "מתאונן ומתמרמר". אמנם יש על מי לסמוך לברך ברכה זו, אך קשה לאמוד מהי ההגדרה בזה שמצטער ומתמרמר עד חיוב הברכה, וכבר הביא המשנה ברורה (רמב"ם א) מהפרי מגדים והמודר וקציעה "וכמדמה שהיום מומעטים בברכות אלו". ולא נהוג לברך ברכה זו מלבד על קרובים שמתו ר"ל וכפי שהשיב הל"ק ט' על הנופל למשכב (פאת סופית) מהו שיברך דיין האמת, והשיב שיש לו לברך בשם ומלכות ככל מה שהוא מצטער עליו אך מסיים "אבל לא ראיתי נוהגין כן" ומבאר משום שברכה זו רשות כדאיתא בשו"ע (רמב"ם א בת"ה) ולא דווקא שהחיינו אלא כל מיני שבה במשמע.

נכתב ונערך ע"י שמועץ השיעור ובאחריותם

שתי דקות לפני התפילה

ואומנם גם אם על כל יחיד ויחיד להתחזק בנקודות הדורשות חיזוק אצלו, נעמוד על אחד הדברים, עליהם אמרה הגמרא (ברכות לב, א) מהדברים הצריכים חיזוק "תמיד".

באחד הוועדים שמסר המשגיח זצ"ל לפני קבוצת תלמידים פנה אליהם וביקש שכל אחד יציע מהי הדרך שתגרום לחיזוק בתפילה. היה מי שהציע ללמוד פירושים על התפילה, האחר אמר שנדרש ללמוד מוסר קודם התפילה, ואף היה מי שהציע ללמוד ספר המושך את הלב לתפילה. לאחר שהועלו ההצעות, הציג המשגיח את דעתו ואמר: אני חושב שהיסוד הראשון הנצרך לשינוי בתפילה הוא להגיע בזמן לתפילה. וזהו יסוד עצום.

כשמתחילים "מומור שיר" או "הודו" להיות לאחר ברכות השחר ולפתוח עם הציבור יחד בפסוקי דזמרה, כי אם מגיע אפילו דקה אחת באיחור, כל התפילה נראית אחרת.

ולמרות שחסידי הראשונים "היו שוהים שעה אחת קודם התפילה" (ברכות ה, א) אך לבני דורנו נראה שחמש דקות זה כבר הרבה מדי ודקה זה פחות מדי, אך שתי דקות של התבוננות וסידור המחשבות קודם התפילה יחוללו שינוי עצום בתפילה.

מזמן הסטייפלער שמעתי בנערוטי על ההכנה הנדרשת לתפילה, וכה אמר לי: "הכנה זו איננו יודעים מה היא, ולדין היא בפסוקי דזמרה". אכן אמירתם בנחת "כמונה מעות" (משנה ברוכה א, א) מרוממת את נפש האדם ומכינה אותו לתוככי התפילה לקראת עמידתו לפני המלך בתפילת שמונה עשרה.

כאמור הכלל בחיזוק המתבקש "לב יודע מרת נפשו" ומכיר את נבכי נפשו, במה עליו להתחזק ולעשות סייגים לשמירה והתעלות.

אמנם ודאי בתוך הנקודות הדורשות חיזוק כדאי לקבל חיזוק קטן שיהזיק מעמד לאורך זמן, ולא משהו מרשים וגדול שמסתבר שייחלש עם כהות החושים, שהרי אף שבעת הזו "לב מי לא יחרד", אך השאלה לכמה זמן הוא יחרד, וכדרכו של עולם אף אסון נוראי עלול להשתכח מן הלב כמת אשר גזירה עליו שישתכח.

אמנם אם יקבל על עצמו חיזוק קטן כגון בלימוד המוסר, זו אפוא האפשרות המציאותית יותר לחיזוק מתמשך בעקבות קול ה' בכח שהתגלה לעין כל.

לזכור מטרת אבלות הספירה

האסון הנורא אירע בשעת נעילה של האבלות על תלמידי רבי עקיבא, לאחר שהתאבלו ככל פרטי ההלכה כשנמענו מנישואין, תספורת ואף ריקודים ומחולות (בין לנהגים כהרמ"א ובין לנהגים על פי השלחן ערוך – הן לאלו שבכל שנה נוהגים לסיים את האבלות ב"ג בעומר, ואף הנהגים כדעת השלחן ערוך ששומרים דיני אבלות עד ל"ד בעומר, בשנה זו שחל ל"ד בשבת, הותרו כבר מערב שבת

להסתפר לכבוד שבת ותמה חלק מן האבלות, ואף שמנהג ירושלים להמשיך את האבלות עד ר"ח סיון וכך נוהגים רבים מבני התורה אף בשאר מקומות, אך בכל זאת דעה רווחת היא שאז פסקו מלמות ופוסקת האבלות).

אמנם ייתכן שנהגו ברמה המעשית כמבואר בהלכה, אך שמוא נשכחה מהלב עיקר המטרה – האבלות על שלא נהגו כבוד זה בזה. וודאי וודאי שלא נהגו 'סתם' כבוד זה בזה, אלא היה זה מכוח טענות וייתכן אף טענות צודקות. אך בימים הללו שהם ההכנה למתן תורה, העניש הקב"ה בעונש נורא עם פטירת 24 אלף תלמידים. וכיון שהרגיש רבי עקיבא בגודל צדקותו שהיא הסיבה לפטירתם, בשעה שקם מאבלו העצום ואסף חמשה תלמידים אמר להם (קהלת רבה יא, ו) "הראשונים לא מתו אלא מפני שהיתה עינם צרה בתורה זה לזה, אתם לא תהיו כן".

רבים לא 'מפרגנים' זה לזה את הכבוד הראוי לחבריהם, אף אם זה מחמת שמלאים בתרומים כרימון מדוע אין הם צריכים לכבד את זולתם, אך שומה עלינו לדעת שלפני שמחליטים לנהוג כך בזולת צריך להתיישב בזה, ולא להחליט בהיסח הדעת. אי אפשר להחליט בחטף על היחס לזולת בכלל ועל בני הבית הקרובים בפרט, שהרי אלו דיני נפשות כפי שרואים בתביעה שהיתה על תלמידי ר' עקיבא.

כאמור אי אפשר להצביע ולהורות לכלל מה נתבע מאיתנו בעת הזו, אך ודאי מונח בזה אות משמים, שבליל נעילת ימי האבלות רמסו איש את רעהו למוות רח"ל. ודאי שהיה זה באונס גמור, אך רמסו אחד את השני. ובא הקב"ה לעוררנו שנחזק מלרמס אחד את השני, לא רק במעשים המזיקים לזולת, אלא אף בלשון רעה שעלולה במחי יד להחריב אנשים וקהילות שלמות. המדבר בגנות הזולת או אף בחוסר שבחו צריך לקחת הכל בחשבון, עד היכן הדברים יגיעו, וכטבעם של דברנים איך הם ישתנו ויוסיפו להם נופך שייגרמו לבסוף נזקים בלתי הפיכים לזולת.

מחשבות איומות טורדות את הדעת שלפני שש שנים בעת הלווית מרן בעל שבט הלוי בלילה הראשון של ספירת העומר גם נרמסו שניים מהמלווים למוות תחת רגלי חבריהם היראים ושלמים וחרדים אל דבר ה' רח"ל. וכביכול זעק אז הקב"ה להתעורר במה שרומסים אחד את השני, "ועדיין לא נושענו" – מעוונותינו. ומשלא התעוררו שלח בלילה האחרון של מנהגי האבלות את האסון המחריד שגרמסו איש תחת רגלי חברו בכדי לשוב ולעורר אותנו בוהיות הנדרשת לנהוג כבוד זה בזה ולא להביט בעין צרה זה על זה.

יראה ה' בעינינו ויאמר לצרותינו די ולא ישמע עוד שוד ושבר בגבולנו, ויתמלא רחמים עלינו וישלח רפואה שלימה לכל פצועי הגוף ותשושי הנפש, וינחם את משפחות האבלים בתוך אבלי ישראל בנחמת ציון במהרה בימינו.

הלכה למעשה

הספדים ל' יום קודם הרגל

שאלה האם מותר לערוך הספדים ברוב עם, למרות שאנו נמצאים תוך ל' יום קודם חג השבועות.

תשובה איסור הספד בשלושים יום קודם הרגל רק "על המת שמת לו לפני שלושים יום קודם הרגל" (אורח חיים תקמו, ג), אך על אלו שנפטרו בתוך ל' יום מותר לערוך הספדים המעוררים לבכי. ואומנם גם על אלו שנפטרו קודם שלושים יום לפני החג, אם עושים בתורת 'עצרת התעוררות' ולא כהספד – יש מקום להקל (ציוני הלכה – אבלות קב).

דיבורי צער בשבת

שאלה האם מותר לדבר בשבת קודש על האסון הנורא.

תשובה כתב השלחן ערוך (שו"א, א) "בני אדם שסיפור שמועות ודברי חידושים הוא עונג להם, מותר לספרם בשבת כמו בחול". ומבואר שאם המספר לא מתענג מסיפורי החדשות, אלא רק השומע מתענג כיון שהם חדשים לו, אסור לספר. אכן בעיקר היתר זה של סיפורי חדשות כתב המשנה ברורה (שם ד-ה) "מכל מקום יזהר מלהמשיך הרבה בזה... והמדובר בזה אינה משנת חסידים היא, והנשמר מלדבר דיבורי חל קדוש יאמר לו".

כל היתר רק בסיפורי חדשות וכיו"ב שלא מצטער מהם, אך אם נגרם לו מחמתו צער, כתב המשנה ברורה (שם ג) "אסור לספר בשבת איזה דבר שמצטער בו". ואף אם גורם רק לנדנד דאגה כתב רבינו יונה (הובא בבית יוסף שו"א, ח) "אם יש לו מתוך ההרהור (בדברים המותרים) טרדת לב או נדנד דאגה, אסור". ואין מונתו לחלק ולאסור רק 'דאגה' על העתיד לבין 'צער' על העבר, אלא הכל בכלל האיסור. אמנם אם הסיפור גורם לפרוק מליבו ולסלק צערו מותר (רמ"א רפח, ג). ולכן יש להתנזר מכל דיבור ואף מחשבה הגורמים לצער בשבת, ויבחו בנפש פנימה האם הדיבורים על כך גורמים לו בשב"ק חיזוק וקרבת ה' או חלילה צער.

מוקד ההלכה שע"י בית ההוראה

0722-133-466

Beithorah.co.il

להנצחה בעלון באמצעות
בקופת בית הוראה הכללי ירושלים
שע"י מכון ציוני הלכה

ניתן לשלוח שאלות
וכן לקבל העלון מדי שבוע בדוא"ל:
Beithorah@gmail.com